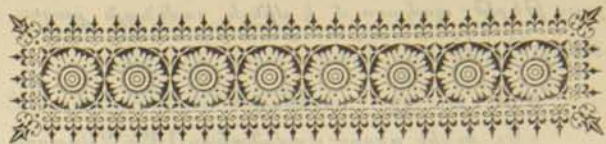


Օգոստոսի 20-ին Բաղէլում արեւելեան գէմ մաքառելու միջազգային ժողով կգումարուի: Յանձնաժողովը հետեւեալ կանոններն է որոշել ժողովի ընթացքի վերաբերութեամբ. ժողովի նպատակն է քաղաքական և կրօնական ձգտումներից միանգամայն չեղոր՝ մտքերի ազատ փոխանակութիւն ունենալ օգելից խմիչքների չարաչար գործածութեան դէմ և այդ չարիքի դէմ մաքառելու միջոցներ գտնել: Ոգելից խմիչքների չափաւոր գործածութեան կողմնակիցները և ժուժկալները հաւասարապէս իրաւունք ունին մասնակցելու ժողովին: Վիճարանութեան իրաւունքից զրկուած են այն անձնաւորութիւնները, որոնք շահամոլական գիտումներով խօսել կկամենան այդ արդիւնաբերութեան մասին: Վիճարանութիւնը կարող է գերմաներէն, անգղիերէն, ֆրանսերէն կամ իտալերէն լինել:

Արեւելեան ճշմարիտ մի միջազգային աստ է և միանգամայն նպատակայարմար է միջազգային խորհուրդներ կազմել այդ աստի դէմ մաքառելու համար: Գերմանիայում և Անգղիայում երկու տեսակ հաստատութիւններ կան գորա դէմ մաքառելու: ա) Կոնգրէսը Եւրոպայի քաղաքներում և բ) արեւելեան դէմ Կոնգրէսը (Trinkasy): Եկեղեցին մեծ մաս ունի այդ հաստատութիւնների մէջ և կարելի է ասել Գերմանիայում, համարեա առանց բացառութեան, այդ հաստատութիւններն ու ընկերութիւնները պատարների հովանաւորութեան ներքոյ են: Հատ պատարներ կամաւ հրաժարուում են խմիչքներ գործածելուց իրենց՝ համայնքին ժուժկալութեան օրինակ ընծայելու համար:

Հետեւս Բրուզ փաշան Նեղոսի հովտում՝ Լուքսորի մօտ, նորերս մի սալաքար է գտել եգիպտական արձանագրութեամբ, ուր պատմուած է, թէ Նեղոսը եօթ տարի իւր ամբիւրից չի դուրս եկել, դաշտերը անպտուղ են մնացել, որից և զարհուրելի սոփ է ծագել: Արձանագրութեան մի քանի ցուցմունքներից երեւում է, որ այս գրութիւնը 1900 թ. Ք. ա. պիտի գրուած լինի, որով և միանգամայն համապատասխանում է Յակոբի որդիների Եգիպտոս դաղթելու և Յովսէփի փոխարքայութեան ժամանակին:



ԳՐԱԿԱՆԿԱՆ—ՊԵՏԱԿԱՆ

Մովսէս Կաղանկատուացոյ Աղոսանից պատմութեան Մայր Աթոռ մատենադարանում գտնուած ձեռագիր օրինակները:

(Առաջին խումբ):

№ 1082

Հայոց 21.Ը = 1289 Փրկչական թ.-ից:

Անուն՝ Պատմութիւն եկեղեցական Սոկրատայ և պատմութիւն Աղուանից, Նիւթ՝ թղթեայ, Կազմ. տախտակեայ կաշիսպատ, ներսից ներկած կտաւով պատած, Հատ. լուսանցած թղթերից կտրտած, կարկատած. միջից և վերջից պակաս տեղերը նորոգած լրացրած: Առանց մագաղաթեայ պահանակի, Գատարկ՝ թ. 86 երկրորդ երես 1 սիւնեակի շատ կէսը և թ. 187 երկու երեսը, Սկզբից չորս թուղթ պակաս, միջից մի՝ այն է 187 թ. Մեծութիւն՝ 33 × 48 սմ. Թուղթք 377, Գրութիւն 12 × 39, երկսիւն խոշոր բոլորագիր, նման երկաթագրի, Տողք՝ 31—32:

Աերնագիրք խոշոր երկաթագրով, սկզբնատառք նոյնպէս: Ոչ մանրանկարք, ոչ լուսանցքազարդք և ոչ էլ խորանագարք ունի: Ստացող՝ Տէր Համաղասպ եպիսկոպոս առաջնորդ Յովհաննու վանաց, Գրիչ անյայտ, Նորոգած թղթեր՝ 343, 351, 352, 374—377, ժամանակ 21.Է—21.Ը. 1288—1289 թ. տես թուղթ 306:

Կազմող և նորոգող՝ Աթանաս գրիչ ՌՃԻԵ = 1676 թ.-ին, Տեղ՝ Յովհաննու վանք Կարբու:

Կտրտած լուսանցքած թղթեր և նորից կարկատած թուղթք՝ 20, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 45, 46, 56, 66, 68, 69, 84, 85, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 104, 106, 108, 109, 110, 113, 118, 125, 128, 130, 142, 144, 145, 146, 158, 161, 163, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 195, 198, 204, 214, 223, 226, 234, 275, 289, 301, 312, 313, 244, 349, 353, 363:

Տեղեկութիւնք բովանդակութեան և յիշատակագրութիւնք մատենիս:

ԹՈՒՂԹ 1

«Ամենայն քաղաքաց վատթար ևս լինէր չարը...» Առաջին գրքից—հատուածից կամ հատորից,

չորս թերթ պակասում է մինչև «ամենայն քաղաքաց» են. են.:

Թ. 119. 32^ա սինեակ^ա

«Եւ ունին գիրքս ժամանակաց ԼԼ. Զստացող գրոցս յիշեսցիք ի Բրիտոս»:

Սինեակ^Բ Տատոր^Բ:

«Ռուսիներո որ հռովմանցւոց լեզուովն գրեաց «գեկեղեցականն պատմութիւն՝ առ ժամանակսն մո-
«լորեցաւ»:

Թ. 72^ա սինեակ^ա

«Եւ եկաց Կոստանդիոս ամս քառասուն ե հինգ. Թագաւորեաց ամս Լ. ե ութ. Ընդ հաւրն թագաւորեաց ամս Ժ. ե Գ. Իսկ յետ վախճանի նորա ամս ԻԵ. Որքանեաց աղագաւ ե գիրքս ունին ժամանակ»:

Սինեակ^Բ Տատոր «գ»

«Կոստանդիոս թագաւոր. ի սահմանս Կիւլի-
կոյ երկնցն նոյեմբերի ամսոյ առ հիւպատոսաւքն տաւոսիւ ե փղռէնտիոսիւ կատարէր զվարսն»:

Թ. 74^ա

Իողորագիր ե այլ գրչով գրած. ներքեի լու-
սանցքադիրը զգրիգոր. «աշակերտ թոթկայ որ զդե-
«մս գրեցի յաղաւթս յիշեցեք նայ ե գութ ան-
«մոռաց լիցիք առաջի Ե. »:

Թ. 97^ա

Ներքեի լուսանցքադիրը «եղուկ քունս նեղ-
«եաց» ե վիշտս յաւելուլ կամի»:

97^Բ սինեակ^Բ

«Ունին գիրքս ժամանակաց երկուց» եւ ամ-
սոց երկց ե կիսոյ»:

Նոյն սինեակ Տատոր «գ»՝ «Թագաւորին յո-
րիանոսի ի դատաստանս որպէս ասացաք վաղճա-
նեալ յիւրում հիւպատոսն» ե բառիանու որդւոյ
նորուն» տասն եւ եւ թանն փետրուարի ամսոյ»:

Թ. 120^ա

Ներքեի լուսանցքադիրը՝ «Եւաղ դառն ցա-
«ւիս որ զիպս ե խալիանեցաւ գիրսս» վասն զի ա-
«տամս ցաւեցաւ դաւուրս եւ թն» նա ե զլուսս» այլ
«տէր կարողացոյց»:

Թ. 123^Բ սինեակ^Բ

«Ունին գիրքս ժամանակաց ԺԶ. Զառաջնորդ
«գրոցս զսրբազան եպիսկոպոսն զտէր Համաղասպ
«յիշեսցիք ի Բ. ն ե զգրիգորէս կրանաւոր»:

Սինեակ^Բ Տատոր «ե»

«Նախ քան զսկսանել մեղ զպատմութիւնս

«հինգերորդի գրոցս» ասացուք առ հանգերձ-
«եայն ընթեռնուլ զմեր ստորագրութիւն. մի մե-
«ղագրել մեղ եթէ նախկին եգեալ զեկեղեցական
«պատմութիւն նշանագրել՝ խառնեցաք ի նա եւ
«լստ ժամանակին եղեալ պատերազմունսն»:

Թ. 131^Բ

Ներքեի լուսանցքադիր. «Եւաղ քունս նեղեաց
զիս»:

Թ. 149^ա սինեակ^ա

«Ունին գիրքս ժամանակաց ԺԶ. եւ ամսոց
ութ»: «Աստանաւոր յիշեսցիք զսրբազան էպիսկո-
«պոսն զտէր Համաղասպ» ընդ նմին եւ զգրիգորես
«կրանաւոր. եւ զիս զանարժան գրչոյս ի Բ. »:

Սինեակ^Բ

(Նոր զլուս) «Զհրամանդ քո քահանայդ Աս-
տուծոյ այդ Թէոդորէ» ի հնգեսին առաջարկեալ
գիրսն» որպէս էր վարկանիլ» խորհրդիւ վաստակե-
ցաք» զոր ի կոստանտն ի ժամանակացն եկեղեցական
պատմութիւն շարագրեալք»:

Թ. 172^ա սինեակ^ա

«Իսկ թողեալ (Արկադիոսի) թագաւորելով
«գորդին Թեոդոսիոս Ը. ամեա հանգիստելով վաղ-
ճանեցաւ ի հեւպատոսն բասսոսի» եւ փիլիպպոսի
յառաջումն մայիս ամսոյ» Իսկ այս էր ամ երկրորդ
ՄՂԼ. Ողիմպիատումն. թագաւորեալ ընդ հարսն
ամս ԺԳ. Իսկ յետ վաղճանի հաւրն ամս
ԺԳ. կեցեալ ամս ԼԼ. Զառաջնորդ գրոց զսրբա-
զան էպիսկոպոսն զտէր Համ» եւ գրիգորէս կրա-
նաւոր յիշեցէք ի Բ. եւ զմեղապարտ գրիչս» ա-
ղաչեմք»:

Սինեակ^Բ

(Նոր զլուս) «Թագաւորին Արկադիոսի վաղճա-
նեալ յառաջնումն մայիս ամսոյ» ի հիւպատոսն
բասսոսի ե փիլիպպոսի Ռնորիոս նորին եղբայրն
զարեմտայինսն ուղղէր կողմունս»:

Թ. 205^ա սինեակ^ա

«Չեւն ի վերայ արկեալ Պրաւկդի» փոխանակ
«էպարքոսութեանն էպիսկոպոս Կեսարու յայտն-
«եաց» այլ որ ինչ լստ եկեղեցեացն» այսպէս յառա-
ջարկմանայր յայնժամ»:

205^Բ սինեակ^Բ

«Բայց մեր աստանաւոր ուրեք զպատմութիւնս
դադարեցուցեալ ի խաղաղութեան կեալ զորս ամե-
նայն ուրեք եկեղեցիս եւ քաղաքս եւ աղգ աղա-
թեսցուք» քանզի փրկչին մերոյ Տեառնն Յիսուսի
Բրիտոսի խաղաղութեանն եղեւոյ ոչ ունիցին

պատճառք, որք պատմութիւնս գրել կամելով, Զի եւ մեր, ո՞վ քահանայք Աստուծոյ մարգդ Թէոդորէի, զհրամանդ քո յեկեղեցեան գիրսն արտատարածելով, ոչ արդեւք տարակուսեալ էաք պատճառոյ, եթէ սիրաւորն զխռովութիւնս լռել յաւժարէին, եւ ոչ գործ շարամանեալ, Ունի . Է. պատմութիւնս ժամանակաց ԼԲ. Իսկ ամենայն էւթ տոմիս պատճառս ունի ժամանակ ամաց ճԽ. սկըսեալ յառաջին ճՀԱ. ողիմպիադացն, յորում յորջորջեցաւ թագաւոր Կոստանտինոս, Իսկ զազարեալ յերկրորդ ամին ՅՆ. ողիմպիադումն. յորում ժԵ հիպատին թագաւորին Թէոդոսի տուեալ լինէր:

« յիշեա Բրիտտոս Աստուած զստացաւ զորոցս եւ զառաջնորդ սորա եւ զգրչորոցս »:

Թ. 206^ա սինեակ^ա:

« Յառաջ քան զութուտան ամի թարգմանելոյ Փիլովինի զգիրսդ զայդ Սոսկրատայ զէկեղեցական պատմութիւն՝ թարգմանել էր Արասուն Գրիգորի Զորոյփորեցւոյ թարգմանի, ընդ փառաւորս յիշելոյ, Ներսէհի վրաց իշխանին փեսային կամարականաց, զգիրս պատմութեան վարուց սրբոյն Սեդրեստրոսի էպիկոպոսին հռովմայ, եւ կայր ի քարտիսի »: Այժմ պատշաճ համարեցաք առգմին գրոց գրել:

« Եւսէրիոս Պամփիղեայն զեկեղեցականն հռմագրելով զպատմութիւն, կրկնակ զայս եթող ստուգել, զորաւրինակ եւ յայդն հռմագրութիւն արտաճառեաց. եւն »:

Թ. 211^բ:

Ներքեի լուսանցքում նստրագրով՝ « Յիշեցէք զանարժան խաչիկս »:

Թ. 230^բ սինեակ^բ:

« Յայսմ հետէ սկսաւ մեծանալ ի կողմանն հռովմայեցւոց անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիտտոսի, ընդ որում հաւր եւ սուրբ հոգւոյն փառք իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, Յիշատակութիւն . . . Այս պատմութիւն իմաստասիրական ոչ գոլով ի սուրբ մենաստանիս, ի վնս յովհաննու, ես տէր համազասպս բաղում փափագանաւք ի խնդիր էի, զի յետ իմ մնացէ ինձ ընձայ, ընդ մեծամեծս, ի սուրբս այս սիովն կաթուղիկէի: Արդ աղաչեմ ըզձեզ մանգունք սուրբ առաքաստի, հայցեալ ի Բրիտտոսէ զթողութիւն յանցանաց մերոց, եւ ինձ եղկելի գրչիս »:

1. Այստեղ վերջանում է Սոկրատի պատմութիւնը եւ տեղի է տալիս Աղուանից պատմութեան:

Թ. 231^ա սինեակ^ա:

« Նախերգան պատմութեան Աղուանից Առաջին հատուածն զլուրք Լ »:

Թ. 235^ա 236^ա:

Սոյն երեսները գեղի՝ ներկ քսած եւ 236^ա սինեակ^բ ինն տող կեղծած. տողերի տակից քերուածքը նկատելի է:

Թ. 250^ա:

Ներքեի լուսանցքում « վայ քնոյս »:

Թ. 256^բ:

Տակի լուսանցքագիրը « Սիսիւցեաւ միտքս զի նեղէին զմեզ այլակրանքս թողութիւն արայ, աւաղ ի վրացեանցս. (նստրագիր) ճշմարիտ »:

Թ. 264^բ:

Տակի լուսանցքում նստրագիր « Կ յիշեցէք զանարժան խաչիկս »:

Թ. 265^ա սինեակ^բ:

« Աստանաւ յիշեցիք զսրբազան էպիկոպոսն զտէր համազասպ, որ եղեւ ստացաւ զգրոցս. եւ զգրիգորէս կրանաւոր, թէ ճար կա եւ զմեզապարտ գրիչս »:

Թ. 273^ա սինեակ^բ:

« Կատարեցան գիրք առաջին պատմութեանս աղուանից »:

« Զստացող գրոցս զերջանի՜ էպիկոպոսն զտէր համազասպ, եւ զեղկելի գրիչս յիշեցէք ի Բրիտտոս »:

Քատարակութիւն կոնննանք շնորհիւ Արթմանապատի Մեսրոպ վարդապետ Տէր Մովսէսեանցի: Արդէն երկու տարի է, ինչ որ Հայր Մեսրոպ ուսումնասիրում է Սոկրատեան ձեռագրերը եւ ներկայումս տպագրում է Մայր Աթոռի Տպարանում: Հրատարակութիւնից յետոյ գործի գիտնական արժէքը կգնահատուի թէ որքան անուանումը եւ քարեխղճութեամբ է կատարուած այն:

Որովհետեւ Հայր Մեսրոպի ուսումնասիրութեան առկա եղանակը է Սոկրատը, ուստի եւ այն ձեռագրի մէջ միայն Սոկրատի երեսնամարտն էին մոտիկորէ նշանակուած 4—438, իսկ ձեռագրի Աղուանից պատմութեան մասը քարծի թողի էր արուած: Մի թեթեւ նկատողութիւն: Պնշպէս երեւում է Հայր Մեսրոպը շատ թեթեւ է վերաբերուել ղէպի այս ձեռագրի ուսումնասիրութիւնը, քանի որ Արթմանապատի Հայրը այս հազուագիւտ եւ թանկագին ձեռագիրը համարել է տասնեւթներորդ դարու վերջին քառորդի գործ, մինչդեռ տասնեւթներորդ դարու վերջին քառորդին է պատկանում գրութիւնը, իսկ նորոգութիւնը նորա համարած թուականին: Երեւի նորոգութիւն քառի վրայ նա ուղարկութիւն չի դաժնել: Եւ որովհետեւ Հայր Մեսրոպը ստանձնած ունի մի ծանր եւ պատասխանատու գործ՝ այն է Մայր Աթոռի Մատենադարանի ձեռագիրների ցուցակը կազմել, ուստի քարեկամական խորհուրդ կտամ նորան, գոնէ այսուհետեւ մեծ քարեխղճութեամբ վերաբերուել ղէպի ձեռագրիների ուսումնասիրութեան լուրջ եւ խստապահանջ գործը:

Թ. 273^Բ սինեակ^Գ.

«Երկրորդ պատմութիւն արեւելիցս Աղուանից նահանգիս»:

Թ. 306^Բ.

Ներքեւի լուսանցքի յիշատակագրութիւնը՝ «Աւաղ մեծի աղետիս և անմխիթար սգոյս որ եւ հօս ասան վրաց և քրիստոնէից՝ զի սպանաւ թագաւորն դէմէտրէ յազգէն նետողաց՝ ոչինչ մահու պարտական՝ ի սահմի ամսոյ՝ և էր թիւն 21.Ա. Եւ ահայ ի մեծի վտանգի կանք՝ տէր փրկեալ զմեզ նեղութեանց ամէն. (այս տողը կտրած է միջից)»:

Թ. 318^Բ սինեակ^Գ.

«Աստանաւր յիշեսցիք զստացաւոյս զրոցս զսրբանեալ զերջանիկ էպիսկոպոսն զտէր համազ. ընդ նմին և զիս զօղորմելիս»:

Թ. 322.

Այս թղթի երկու երեսի տ զադարձութեան սը-խանընը թանաքով սևացրել են և փորձել են ուղղել:

Թ. 335.

Միջից ճղուած և հարկատած. ինչպէս և 92 և 93 թերթերը:

Թ. 343.

Այս թերթի առաջին երեսի առաջին սինեակը բոլորապէս է՝ իսկ մնացեալ երեք սինեակները նոսրագիր. պակասը լրացրել են:

Թ. 351 և 352.

Այս երկու թղթերի ութ սինեակներում՝ բո-լորապէս պակասը լրացրել են:

Թ. 353^Գ սինեակ^Գ.

«Երկրորդ հատուած պատմութեան աղուանից»:

Թ. 359^Բ սինեակ^Գ և Բ.

Այս երեսում մի տող առաջին սինեակից, եօթն տող երկրորդ սինեակից քերել են և տեղը ու-րիշ բան գրել:

Թ. 362.

Այս թերթի մէջ Գս բոլորապէս պակասը լրացրել են:

Թ. 364^Գ.

Ներքեւի լուսանցքի զիրը՝ «Եղուկ ահա տըր-դեաց, խնայեա յարարածս քրիստոս աստուած, և մի ըստ գործոց մերոց հատուցես»:

Թ. 374, 375 և 376.

Այս թերթերի մէջ նմանապէս բոլորապէս պակասը լրացրել են. միայն 375 թ. երկրորդ երե-սի Բ. սինեակում ութն տող քերած և կեղծած է:

Թ. 377^Գ սինեակ^Գ և Բ.

«Յիշատակագրութիւնը նորոգման գրոցս» որ են.

Բ. Սինեակի բոլորապէս յիշատակարանը՝ «Շնորհօք և ողորմութեամբ ամենազօրին Աստուծոյ և սուրբ հօգւոյն, եղև նորոգումն գրոցս, որ կոչի Սոկրատ և աղուանից պատմագիր. ի թղթին (1676) Ռճ և ԻԵ, յերկրիս Արարատու ի գաւառս Կարբու, ի գերահոգի և հրաշափառ աստուածարնակ սուրբ մենաստանս յովհաննու վա՛ից, ընդ հովանեաւ սուրբ կարապետիս, և սուրբ կաթուղիկէիս, և այլ միայե-ղին սրբոցն. ի բռնակալութեան պարսից Շահ սուլէ-մանին, և յիշխանութեան տան Արարատեան Սա-ֆիղուլի խանին երկրորդի. Ի Կաթուղիկոսութեան սուրբ Էջմիածնի Տեառն Յակօբայ, և առաջնորդու-թեան սուրբ մենաստանիս Յովհաննէս վարդապե-տի կարեւոյ, հոգարարձութեամբ և օժանդակու-թեամբ նորուն եղև նորոգեալ բլղիւրքս և աւան-դեցաւ ի դրունս սուրբ կարապետիս, որք օգտիք ի սմանէ յիշեցէք յաղօթս ձեր զառաջնորդ Յով-հաննէս բարունապետն և զաթոռակալ զգրիգոր վարդապետն, և զխալիֆայ զաքարայն, աշխատող հասցեալ գրոցս. և զիս անարժան ամանաս գրիչս. և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ ամէն»:

Ա. Սինեակի խոշոր նոսրագիր յիշատակարանն է՝ (1733) թղթին Ռճ2Բ յուլիսի Ե. որն Եշպթի-մեր սուրբ անապատիս Հայր ջկնազկաց Յովա-նէս վարդապետ բերինք ի սուրբ ուխտս ետինք սուրբ կարապետի եկեղեցին. Եշպթի երեկոյի լոյս մեծ ձա-գեաց ի վերս գակաղին, մինչև այլազգիքն ևս տեսին և երանեցին. ուրպաթի ի հող տապանի ե-ղինք նոյն տեղին, Այս լոյսահոգի վարդապետս էր տեղեաւ ակնցի, տարին բոլոր չոր պաս. շաթն Բշպթն Ա անգամ ճաշակվեր ցամաք հաց, մինչև յետի տարիքն ամիսն կամ Խօրն ուտէր հաց. ուր է այնպէս բերան որ սորա առաքինութիւնն պատմի. Ի Կաթուղիկոսութիւն սուրբ Էջմիածնի Տեառն Ապրահամու, և առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Յակօբ անարժան եպիսկոպոսի, որ է ի յերկրէն զոխտեաց ի գեղջին Յողնոյ:

Բոլորապէս՝ «Յիշատակէ գիրքս այս սուրբ Էջ-միածնայ, Ով որ հանէ ի սուրբ Աթոռոյս անիծեալ լիցի յԱստուծոյ»:

Այլ գրչով «յիշատակէ այս գիրքս սրբոյ էջմիածնի»:

Այս եղակի և անփոխարինելի ձեռագրից ընգօրինակած Աղուանից պատմութեան ձեռագրերն են՝ № 632 և 250 և տպագրութիւնք Փարիզ 1860 Կ. Վ. Շահնազարեանցի և Մոսկվա 1860 Մ. Էմինի հրատարակութեամբ:

ԴՍ. Վ.

(Եարուեստագիտ)